

20. Слабеев І. З історії первісного нагромадження капіталу на Україні (Чумацький промисел і його роль у соціально-економічному розвитку України XVIII – першої XIX ст.). – К.: Наукова думка, 1964. – 140 с.
21. Таїрова-Яковлева Т.Г. Іван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради». – К.: Кліо, 2013. – 403 с.
22. Тищенко М. Нариси з історії зовнішньої торгівлі України в XVIII ст. – Біла Церква, в-во: Пшонківський О.В., 2010. – 160 с.
23. Універсал І.Самойловича, про безперешкодну торгівлю грецьким купцям. // Універсали Українських гетьманів. Матеріали до українського дипломат арію. – К., Л., 2004. – с. 628.
24. Універсал Івана Виговського грецьким купцям, з дозволом торгувати в містах, містечках і селах. // Універсали Українських гетьманів. Матеріали до українського дипломатарію. – К., Л., 2004. – с. 63-64.
25. Шульга І.Г. До питання про формування українського внутрішнього ринку. // Українська козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку. – Вип.3. – с. 169-172.

Аннотация

В статье рассматриваются особенности торговых связей между Крымским ханством и украинскими землями, а также их значение в глобальном контексте. Характеризируются изменения в экономических связях в Восточной Европе, к которым привела Освободительная Война и становление Гетманщины, а также место полуострова в этих процессах.

Ключевые слова: индукта, електа, протекционизм, Крымское ханство, капитализация, социальная структура, потребительский рынок.

Annotation

This article discusses the features of trade relations between the Crimean Khanate and the Ukrainian lands and their importance in the global context. Characterized by changes in economic relations in Eastern Europe, which resulted in the Liberation War and the establishment of the Hetmanate, and place of the peninsula in these processes.

Keywords: indukta, Elekta, protectionism, the Crimean khanate, capitalization, social structure, the consumer market.

УДК: 94(477.7):32

**Віктор Доценко
(Ірпінь)**

КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ ЄВРЕЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ РАЙОНІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ ТА КРИМУ НА ПОЧАТКУ 1930-Х РОКІВ

У статті досліджується процес колективізації єврейських переселенських господарств на початку 30-х років ХХ століття та участь в ньому єврейських громадських організацій.

Ключові слова: колективізація, переселенські єврейські колонії, єврейські громадські організації.

Стрімкий ривок вітчизняної історичної науки підняв на якісно новий рівень дослідження проблем історії життя національних меншин України. Сучасні дослідники, спираючись на новий архівний матеріал, на нові ґрунтовні наукові методики прагнуть об'єктивно висвітлити реалії історичного співіснування різних національних груп, що проживають в сучасній українській державі. Історики, науковці в більшій чи меншій мірі своїми дослідженнями висвітлюють великий конгломерат проблем історичного буття різних народів, що проживають в молодій незалежній державі. Безперечно відбувається помітний прогрес і в дослідженні історії українського єврейства. Особливо актуальною в наш час є дослідження проблеми становища єврейства в період кардинальних перетворень, які проводив радянський режим в період становлення тоталітарного суспільства в Радянському Союзі в 20-ті – 30-ті роки ХХ століття. В час коли проходили процеси пов'язані з радянізацією єврейства містечок, в час активної роботи єврейських добровільних організацій, зокрема, Товариства по земле облаштуванню єврейських трудящих. Процеси пов'язані з єврейським переселенням носили двоякий характер. Радянська держава за допомогою співпраці з єврейським громадським рухом «розгрузила» переповнені збіднілим єврейським населенням містечка Правобережної України, відкривши друге дихання єврейській громаді України. А з іншого боку поставила під свій тотальний контроль добровільну ініціативу єврейства, перетворивши громадські організації на дієвий придаток більшовицького режиму.

Перші праці, що висвітлювали проблеми переселення єврейського населення в 20-30-х роках ХХ століття як на території України, так і в межах Радянського Союзу, почали з'являтися в кінці 80-х років ХХ століття. Це були статті, виступи та розвідки учасників перших конференцій про життя національних менших меншин України. В них автори прагнули окреслити проблеми та зробити перші кроки у зборі фактичного матеріалу. Перші великі дослідження з'являються в середині 90-х років, зокрема це праці В. Орлянського, Я. Хонігсмана.[6; 8] Стаття останнього поклала початок дослідженню у процесів, пов'язаних з аграризацією українського єврейства. В праці вперше згадується ТЗЕТ. Питання переселення та діяльності товариства у своїх роботах висвітлювали М. Журба, О. Козерод.[3; 4] Але в жодному дослідженні не приділялося вагомій уваги висвітленню участі громадських організацій у здійсненні більшовицьким режимом примусової колективізації єврейських переселенських господарств Наддніпрянської України. Тому метою статті є визначення характерних та специфічних особливостей у взаємодії радянського режиму і єврейських громадських організацій під час

реалізації програми колективізації, а також визначення обсягу залежності єврейських переселенців від більшовицької влади.

В листопаді 1929 року відбувся пленум ЦК КП(б)У, який проголосив перехід до суцільної колективізації. Відповідно до постанови ЦК ВКП(б) від січня 1930 року, Україна належала до регіонів, де колективізацію планувалось завершити восени 1931 - навесні 1932 року. Але партійно-радянське керівництво республіки висунуло зустрічний план завершення колективізації до осені 1930 року.

Нових переселенців, починаючи з 1929 року часто підселяли в уже існуючі єврейські колонії або селили поряд з ними. Всі сільради і міськвиконкоми склали списки єврейського населення, що бажало займатися сільським господарством. Всього по Одеській губернії в списках зазначалось 4900 осіб, з них в Новоодеському районі – 388, Миколаївському – 344, Новобугському – 357 осіб. Тільки в Новобугському районі було виділено 570 га землі для переселенців. На одного їдока виділялося 2,45 га землі. Плата за оренду для переселенців була зменшена до 6 крб. В колонії Добра Земля було відведено для переселенців ділянку землі в 1200 га, куди переїхало 93 сім'ї. Земля була цілинною, підняти її можна було лише за допомогою техніки. Баштанській ТЗЕТ допоміг переселенському товариству придбати трактор.

При проведенні масової колективізації переселенських фондів державні органи широко використовували технічний фактор. Для зміцнення матеріальної бази новостворених колгоспів розгорталася мережа МТС та проводилась підготовка фахівців. Було розроблено програму підготовки голів колгоспів, спеціальних колгоспних рахівників. В Нікополі за сприяння ТЗЕТу було організовано двотижневі курси підготовки єврейських поселенців до хліборобства та колективізації. В 1929 році на курсах навчалось 72 особи, вони були в основному зі складу правлінь єврейських колгоспів. На курсах викладалися основи більшовицької аграрної теорії, засади організації праці колективних господарств, студіювалися шляхи переходу до вищих форм колективних об'єднань. В Ларенську і Озетівці поблизу Нікополя були відкриті за рахунок місцевих тзетівських організацій короткотермінові курси підготовки колгоспних рахівників [10, арк.50]. Створювалася мережа МТС. Вже на 1931 рік товариство створило за власний кошт мережу МТС в переселенських районах. Загалом на кошти ТЗЕТу утримувались 11 машинно-тракторних станції, з них по 3 в Калініндорфському, Ново-Златопільському, Ларинському районах. В них працювало 177 тракторів [11, арк.26]. Кадри для МТС готували організовані товариством тракторні курси. В Ларінську та Нікополі на курсах трактористів навчалось 100 чоловік [13, арк.5].

Тільки для новостворених колгоспів товариство створювало тваринницькі ферми для розведення молодняку. Так, за рішенням Всеукраїнського ТЗЕТу, кожен єврейський переселенець, який вступив протягом 1931 року в колгосп, отримував молочну корову [12, арк.124].

Така увага партійних органів до розвитку сільського господарства серед єврейських переселенських господарств, на наш погляд, пояснюється перш за все зацікавленістю в створенні колгоспів. Переселенці в цілому були дуже залежними від властей через отримання кредитів, техніки, будівельних матеріалів, землі, тому були змушені йти в колективні господарства. Колгоспи були дуже вигідними державі з тієї причини, що організоване селянство краще платило податки, вкладало кошти в об'єкти соціально-культурного призначення, було більш податливим до виконання різних розпоряджень влади. Наприклад, в Ново-Полтавці Новобутського району на колгоспні кошти було відкрито клуб та стоматологічний кабінет (500 крб.), єврейство організовано і швидко платило податки державі (7 тис. крб.). В постанові РНК УРСР і ВУЦВК України від 16 липня 1933 року відзначалося, що «єврейські національні колгоспи справді виконують гасло тов. Сталіна, зробити колгоспи більшовицькими, а колгоспників – багатими, провели велику роботу по організаційно-господарському зміцненню колгоспів, підвищення урожайності і очищенню колгоспів від класово-ворожих елементів» [13, арк.7].

Крім того, новостворені МТС та тракторні колони, а також підготовка працівників впливали і на одноосібні господарства. Заможні одноосібники не могли конкурувати з механізованим виробництвом. Їх продукція була дорожчою за продукцію колгоспів. Останні витісняли їх з ринку. Збільшувалось і оподаткування одноосібників. Тому в умовах адміністративно-господарського тиску одноосібники змушені було йти на створення колгоспів, кількість яких зростала неймовірно швидкими темпами. В травні 1931 року лише в національних районах їх нараховувалося понад півтори тисячі: 210 - в болгарських, 147-у грецьких, 236 - у єврейських, 695 - у російських, 390 - у німецьких, 49 – у польському. В місцях компактного проживання нацменшин було усупільнено 77,9% посівної площі. В наступні місяці офіційно зафіксований рівень колективізації стрімко йшов угору. На 1 січня 1932 року в єврейському Калініндорфському районі було колективізовано 98,7% господарств. Колективізація, насамперед, охопила господарства членів сільських громадських об'єднань. За даними на 1 січня 1932 року середній показник участі сільських добровільних товариств в колгоспах у таких багатонаціональних за складом селянського населення областях як Дніпропетровська, Донецька та Одеська становив понад 90%. У колективізації вимушено було брати участь і

товариство. Правління Всеукраїнського ТЗЕТу на II з'їзді республіканської організації в грудні 1928 року зобов'язалося до 1931 року повністю колективізувати переселенські єврейські господарства. В ході усупільнення переселенських фондів передбачалося вести активну боротьбу «з правим ухильництвом і куркульством» та ліквідувати вплив зарубіжних організацій на життя переселенців[6, с. 65]. До 1 жовтня 1929 року було колективізовано 50,6% єврейських господарств, а до 15 липня 1930 року - 88% господарств. Під час колективізації до посівних площ залучалися і особисті землі колоністів. Це дозволяло упродовж 1929-1930 років збільшити загальний фонд колективізованих посівних земель на 88%[18, с.6]. В деяких районах активісти товариства провадили під час колективізації усупільнення живого та мертвого інвентарю. Так, тільки на Херсонщині протягом 1929-1930 років було усупільнено 62% коней та 31% корів.

Державні інституції прагнули колективізувати не тільки переселенські колективи, які перебували під подвійним контролем як з боку партійних органів на місцях, так із боку громадських організацій, але і єврейські одноосібні господарства, які утворились в період самовільного переходу єврейства на землю на початку 20-х років.

4 лютого 1930 року С.В. Косіор під час виступу на засіданні партійного активу міста Харкова закликав колективізувати степові райони під час весняної посівної кампанії, а всі останні округи республіки – під час осінньої кампанії. Встановлені для України постановою ЦК ВКП(б) від 5 січня 1930 року строки колективізації пропонувалось зменшити на 1-1,5 роки. На основі відповідного рішення зверху діяли і місцеві партійні осередки. Зокрема, пленум Шепетівського окружкому партії вирішив протягом весняної кампанії випередити в процесі колективізації інші «передові» округи республіки і колективізувати 75%, а до Жовтневих свят колективізувати 100% одноосібних господарств[17, с.386].

В більшості округів під час колективізації спостерігалось широке використання адміністративних заходів проти селян-одноосібників при об'єднанні їх в колгоспи. Так, весною 1929 року в єврейські колонії Херсонщини та Маріупольщини приїхали активісти ТЗЕТу та чиновники місцевого партапарату. Під загрозою значного збільшення оподаткування селян вони примусили одноосібників-колоністів записуватись у колгоспи. В 1929 році у районі Калініндорфа було організовано 47 колективних господарств, які об'єднали значну частину єврейських селян. У районі Маріуполя їх було створено 28 [18, с.10].

В перші місяці 1930 року тиск на селян різних національностей посилювався. Збільшуються податки на ведення одноосібних господарств. В звітах організаторів

процесу збільшилась кількість «паперових» колгоспів. До 10 березня показник колективізації склав 70,9 відсотка. В колгоспах перебувало 3249 тис. селянських господарств, тобто 64,4 відсотка від загальної кількості.

Про колективізацію єврейських одноосібних господарств йдеться в звіті НКВС «Про колективізацію національних меншин в прикордонних районах». Зокрема в звіті наголошується: «Єврейських одноосібних господарств на 1931 рік зовсім не існує. Там, де євреї займаються сільським господарством вони організовані в колгоспи, і особливо в районах єврейських містечок. Багато єврейських господарств об'єднано з українськими колгоспами»[1, с.140].

Зокрема, в єврейських колоніях Миколаївщини за даними обстеження на 1927 рік господарства були різними – від багатих до бідних, але переважали середняцькі. Наприклад, в колективі Нагартва в середньому одна сім'я мала 17 десятин землі, 5 коней, 1,9 корів, 15 курей. Зовсім безземельних селян не було. Колгоспи мали створюватись на об'єднанні сильних середняків, які мали реманент та худобу. Весною 1931 року суцільна колективізація селянських господарств на Миколаївщині була закінчена. Всі селяни стали колгоспниками, в тому числі і населення єврейських колоній. Вінницька окружна організація ТЗЕТу поставила за мету шляхом колективізації остаточно вирішити проблему містечкової єврейської бідноти. Успішненню підлягали не лише земельні фонди приміської смуги, але ремісничий реманент, сільськогосподарська сировина тощо. До колгоспів залучали всі категорії єврейських селян[1, с.141]. В Ново-Златопільському районі товариство разом з райколгоспцентром в 1931 році провели місячник колективізації. Тзетівські працівники протягом місячника проводили обстеження старих колективів, переписуючи наявний земельний фонд та перерозподіляючи його тільки серед бажаючих вступати в колгосп. Крім того провадили роботу з укрупнення переселенських господарств, об'єднуючи землі декількох старих колективів з землями новостворених, створюючи на їх базі новий колгосп [7, с.232].

Колективізація проходила надзвичайно високими темпами – до 1931 року 95% єврейських господарств стали колгоспами. Зокрема, до 1 жовтня 1930 року в колгоспах Калініндорфського району було об'єднано вже 75 відсотків усіх господарств. На Одещині на той час колективізували 92% господарств, в районі Кривого Рогу – 93%, а в районі Мелітополя всі єврейські господарства були об'єднані в колгоспи[14, арк.1, 19].

Створення колгоспів в єврейських колоніях, успішненню реманенту та сільськогосподарських угідь викликало негативну реакцію серед переселенців. Вони поступово почали покидати колгоспи. Пленум Калініндорфського райкому

партії в 1931 році в резолюції «Про боротьбу з масовим від'їздом переселенців» констатував існування самовільного від'їзду членів комуни ім. Діманштейна та артілі «Іскра»; наголошував на посиленні кулацької агітації в комуни у зв'язку з лінією партії на ліквідацію кулацтва та здійсненні заходів по очистці комуни і артілей від кулацьких елементів. Цим пояснювались уходи кулацьких та заможних елементів, явно противників колективізації, що з початку переселення стали сильними фермерськими господарствами. Останні потягнули за собою і середняків. На Український КОМЗЕТ, за резолюцією, покладається вжити заходів по ліквідації хутірської політики (створення десятків дрібних господарств та поселень), посилити масову організаційну роботу проти кулацьких господарств. ТЗЕТ мав вжити заходів до притягнення Тузиловича та Жица (що проводили агітацію серед переселенців) до кримінальної відповідальності, з проведенням політичного процесу і виселенням цих осіб на північ країни. Партійним осередкам було запропоновано вивчити причини від'їздів з переселенських фондів єврейського населення, прослідкувати, щоб правління артілей і сільськогосподарських товариств не видавали їм ніяких довідок, а якщо і це не допоможе, то притягувати до кримінальної відповідальності від'їжджаючих як порушників трудового фронту [2, с.73].

Одночасно з процесом колективізації влада проводила і перевірку соціального складу єврейського населення перед виборами до Рад. Тобто, серед євреїв, які перебували в списках позбавлених виборчих прав, відбирали «достойних» для участі у виборчій кампанії. Принцип, що використовувався для відбору, був дуже простий. Якщо єврейський одноосібник вступав до колгоспу, то його переводили в іншу соціальну групу. В проведенні акції брало участь і товариство. Зокрема, внаслідок агітаційної роботи серед єврейства прикордонної смуги, яку проводило товариство, на вибори до національних рад з'явилось 90 відсотків єврейського населення, з них 40 відсотків складали в минулому позбавлені виборчого права жителі єврейських містечок [9, арк.9].

Під час проведення перевірок товариство виявляло і «неблагонадійний елемент», влаштувало показові процеси в єврейських колоніях над порушниками соціалістичної законності. За рішенням Калініндорфського райкому партії від 21 грудня 1932 року з членів місцевого осередку ТЗЕТу, працівників бюро РПК та виконавчого комітету створювались оперативні «четвірки» (на чолі кожної стояв співробітник ДПУ) для виявлення серед єврейських селян кулаків для подальшого виселення їх за межі району. «Четвірки» провели акції в колгоспах Сталіно, Будьонний, Червона Зірка, Ленінський Вік [9, арк.10]. В сільраді Емессовській ТЗЕТ влаштував показовий судовий процес над «кулацькими агітаторами» за масовий

від'їзд переселенців. Проведенням показового процесу керував керівник осередку Товариства Коган. Крім того, до суду було притягнуто і голову артїлі Смудовича за нібито незаконне використання коштів для прийому переселенців[15, арк.118].

В цілому, прискорена колективізація привела до масового збідніння і навіть голоду. Так, Всеукраїнський КОМЗЕТ повідомляв Наркомторгу: «Склалось дуже важке становище в господарствах, особливо з харчуванням, оскільки переселенець-єврей... в більшості своїй не має ніяких запасів»[5, с. 20-34].

Факти голоду зафіксовані в усіх трьох національних єврейських районах – Калініндорфському, Ново-Златопільському, Сталіндорфському. Зокрема, 3 березня 1933 року секретар Дніпропетровського обкому партії М. Хатаєвич (один з керівників Всеукраїнського ТЗЕТу) інформував ЦК партії про факти масового голодування населення в названому на честь вождя селі Сталіндорфськ. Голодували мешканці с. Ворошиловоградське Сталіндорфського району: очікуючи допомоги, в хаті колгоспника Бравермана, якого арештували за крадіжку колгоспного хліба, помирали четверо дітей віком від 5 до 10 років, вони як зазначалося в звіті обкому, лежали нерухомо, з відкритими ранами початкової стадії фізичного розпаду. Напередодні перевірки продовольчого становища в згаданому селі вже померли з голоду 749 селян-переселенців[16, арк.27].

Отже, ТЗЕТ активно використовувався для ліквідації серед єврейських переселенців приватновласницьких господарств. Осередки товариства брали участь у перетворенні фермерських поселень на централізовані, чітко адміністровані господарські одиниці, в яких виробник відчужувався від землі і результатів своєї праці. На кошти товариства функціонують МТС та тракторні колони, але їх економічна користь для колгоспів була незначною. Вони лише економічно розорили одноосібників. Робота ТЗЕТу та партійних органів призводила до підриву серед єврейства основ самодіяльності в виробництві, єврейські селяни втрачали стимул до сільськогосподарської праці та переселення. Політику тотальної колективізації серед єврейських переселенців визначали центральні і республіканські компартійно-радянські органи, а практичну реалізацію забезпечував партійно-радянський апарат на місцях. Товариство було гвинтиком у налагодженій машині реалізації проектів партійних бонз. ТЗЕТ, як і інші добровільні організації, для реалізації примусової колективізації використовувало звичні для більшовицького режиму методи – репресії, агітацію, що спрямовувалась насамперед проти заможних переселенців. Це викликало опір серед єврейського селянина. Поселенці покидали колгоспи, переїжджали до великих міст, повертались назад у містечко. Падала продуктивність праці, погіршилась врожайність. У

багатьох колгоспах різко впали економічні показники. Безвідповідальність безгосподарність стали характерними рисами ставлення до всього, що було за межами власної присадибної ділянки.

Джерела та література

1. Барковец А. Об основных этапах деятельности «Агро-Джойнта» в СССР: (По материалам Гос-архива Российской Федерации) / А. Барковец // Вестник еврейского университета в Москве. – 1996. – № 2 (12). – С.134-144.
2. Гриневич Е. Голодомор 1932-1933 гг. и еврейское население Николаевщины / Е. Гриневич // Збірник наукових праць за матеріалами XI міжнародної наукової конференції «Доля єврейських громад Центральної та Східної Європи в першій половині ХХ століття.», К., 2004.
3. Журба М.А. Етнонаціональні та міжнародні аспекти діяльності громадських об'єднань українського села (20-30 рр. ХХ ст.): Монографія / М.А. Журба. – К.: Наук. світ, 2002. – 499 с.
4. Козерод О.В. Євреї України в період нової економічної політики: 1921 – 1929 рр./ О.В. Козерод – Київ: «СПД Савчина», 2003. – 314 с.
5. Кульчицкий С.В. Некоторые проблемы сплошной коллективизации в Украине. / С.В. Кульчицкий // История СССР. – 1989. – № 5. – С. 20-34.
6. Орлянський В.С. Євреї України в 20-30-ті роки ХХ сторіччя: соціально-політичний аспект / В.С. Орлянський. – Запоріжжя: ЗГТУ, 2000. – 240с.
7. Кандель Ф. Очерки времён и событий из истории российских евреев [том3](1917-1939) / Ф. Кандель. – Иерусалим – Москва: "Гешарим – Мосты культуры", 2002.
8. Хонігсман Я.С. Колективізація, голодомор і занепад єврейського землеробства в Україні / Я.С. Хонігсман // Український історичний журнал. – 1994. - № 2-3. – С.66-74.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.571. – Оп.1. – Спр.368.
10. ЦДАВО України. – Ф.571. – Оп.2. – Спр.119.
11. ЦДАВО України. – Ф.571. – Оп.2. – Спр.40.
12. ЦДАВО України. – Ф.571. – Оп.2. – Спр.9.
13. ЦДАВО України. – Ф.505. – Оп.1. – Спр.197.
14. Центральний державний архів громадських організацій України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.5058.
15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6006.
16. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.4171.
17. Шитюк М.М. Масові репресії на Півдні УРСР в 20-ті – початок 50-х років: Дис. ... доктора істор. наук.: 07.00.01. / НАН України, Інститут історії України. – К., 2001. – 435с.
18. Эйдельман Е.Н. Задачи ОЗЕТа после 17-го съезда ВКП(б) / Е.Н. Эйдельман. – М.: Эмес, 1934.

Аннотація

В статье рассматривается процесс коллективизации еврейских переселенческих хозяйств в начале 30-х годов XX столетия и участие в нем еврейских общественных организаций.

Ключевые слова: коллективизация, переселенческие еврейские колонии, еврейские общественные организации.

Annotation

In the article the process of collectivization of the Jewish migrant economies is examined at the beginning of 1930 and participating in him Jewish public organizations.

Keywords: collectivization, migrant Jewish colonies, Jewish public organizations.

УДК 341.43(477)

Вікторія Качмала

(Київ)

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЛІВОБЕРЕЖЖЯ В ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена одній з трагічних сторінок нашої історії, а саме – Першій світовій війні. На основі переважно архівних документів досліджується комплекс питань, пов'язаних з соціально-економічними труднощами населення Лівобережного регіону.

Ключові слова: Перша світова війна, Лівобережна Україна, біженці, споживання товарів, надмірні ціни, спекуляція.

Перша світова війна значною мірою визначила основні напрями розвитку світу протягом наступного століття. Її масштабність, активізація національних, економічних та соціальних рухів призвели до фундаментальних зрушень. Російська імперія вже на початковому етапі зіткнулася зі значними труднощами, які переросли у затяжну кризу, проти якої не зміг вистояти самодержавний устрій. Поспішна і безсистемно проведена мобілізація провідних галузей промисловості задля задоволення потреб армії, згортання цивільної промисловості, величезні фінансові витрати на потреби війни, які склали третину народного доходу, інфляційні процеси призвели до того, що вже протягом першого року війни споживання товарів першої необхідності скоротилося на 25% порівняно з 1913 р.[1]. Визначене питання є актуальним як ніколи, адже Перша світова війна продемонструвала наскільки серйозними бувають взаємини влади та суспільства, наскільки держава готова взяти на себе відповідальність за свої стратегічні помилки, ціною яких стало життя мільйонів людей.

Аналізуючи стан наукової розробки даного питання, слід наголосити, що соціально-економічні проблеми напередодні та під час Першої світової війни ґрунтовно досліджували ряд провідних вчених Інституту історії АН України: О.Реєнт, О.Донік, Т.Лазанська, О.Сердюк, Б.Янишин. Науковці розглядали питання соціальних та економічних змін у різних регіонах України, проблеми біженців та військовополонених, політику уряду щодо покращення життя населення[2].